

Олгица Туцовић, Радослав Стевановић*

ПРИРОДНО КРЕТАЊЕ СТАНОВНИШТВА БЕОГРАДА У ДРУГОЈ ПОЛОВИНИ XX И ПОЧЕТКОМ XXI ВЕКА

Abstract: This paper analyzes the process of natural growth movements of the City of Belgrade in the second half of the 20th and beginning of the 21st centuries. The time level of the analysis was determined by the available data on vital statistics (1961-2005), while the spatial level was determined by the administrative distribution of the City into districts during the 2002 census. It has been established that the natural growth rates for the City of Belgrade were stable until the beginning of the 1980s, though with small oscillations. Then a decrease began until 1992, when the number of deaths exceeded the number of births, with a tendency of negative growth. From then on, the population of Belgrade increased in the last decade of the 20th and beginning of the 21st centuries, only due to the migration component. Although the increase of Belgrade population has never mainly depended on natural growth, it was concluded in the paper that the effects of the ceased natural replacement would yet be shown.

Key words: Belgrade, population, natural growth, districts

Увод

Крајем 20. и почетком 21. века недовољно рађање, односно негативан природни прираштај постаје један од доминантних феномена који заокупља све већу пажњу научних, политичких, медицинских, економских, и других кругова, али и наше најшире јавности. Неколико је основних разлога што је феномен недовољног рађања престао да буде првенствено интерес демографа. Прво, ниво рађања деце испод потреба просте замене генерација који на просторим Србије (без КиМ) траје већ од средине прошлог века, основни је покретач депопулације и наглашеног старења. Становништво Централне Србије и Војводине се од 1992. односно 1989. године више не обнавља природним путем, а у 2006. години стопа природног прираштаја износи -4,0 односно -5,0 промила. Апсолутно посматрано, број умрлих у Централној Србији је у 2006. години за 21875, а у Војводини за 10012 лица већи од броја живорођене деце. Централна Србија и Војводина спадају и у подручја где је демографски процес старења достигао велике размере. Поготово је био интензиван током последње деценије прошлог века, тако да је, више од једне шестине становништва обе популације старо 65 и више година, што сврстава Србију међу најстарије земље на свету. Друго, процес недовољног рађања који је и довео до појава депопулације својим размерама и последицама иницира читав низ отворених питања која, у зависности од степена социо-економске развијености и

* Олгица Туцовић и Радослав Стевановић, Завод за информатику и статистику – Београд

перспективе будућег демографског развитка захтева специфичне и врло конкретне одговоре (мере).

Рађање деце далеко испод потреба простог обнављања становништва обележава и демографски развој и демографски моментум Града Београда. Тако је, од 1992. године, природни прираштај становништва Београда негативан, што значи да се становништво Града не обнавља природним путем, пре свега, услед, ниског нивоа рађања. Отуда се становништво Београда увећавало путем механичке компоненте, односно досељавањем.

Првенствени циљ овог саопштења је сагледавање основних компоненти природног кретања становништва Београда у другој половини 20. и почетком 21. века. Намера је да се пружи једна општа слика природног кретања, како на глобалном нивоу (Град Београд), тако и на нивоу нижих административно-територијалних целина - општина. У ту сврху коришћени су, пре свега, званични подаци (публикације) Градског завода за информатику и статистику.

Наталитет

На подручју Града Београда, почев од 1961. године па све до краја 1970-тих број живорођене деце био је у непрекидном порасту (табела 1). То се нарочито односи на период између 1969. и 1979. године, када је број живорођених порастао са 17191 на 21825, што је уједно и највећи број живорођене деце регистриване током једне календарске године на подручју града током друге половине 20. и почетком 21. века. Између 1981. и 1985. године број живорођења почиње лагано, а од 1986. веома интензивно да опада, да би крајем 20. века достигао најниже вредности (у периоду 1996-2000. просечно годишње 14965). Најмањи број живорођене деце у Београду забележено је 1999. године (14182). Деведесете године прошлог века представљају један изузетно сложен период у битисању становништва Београда. Поред дугорочних фактора на демографски развитак Београда деловало је и низ крупних историских догађаја. Распад бивше СФРЈ, рат у окружењу, санкције међународне заједнице, друштвене и политичке промене, дубока економска криза, војна интервенција страних сила, политичке прилике, криза институција, итд. Осећај, пре свега, економске и егзистенцијалне несигурности основне су одлике живљења током овог периода на индивидуалном и психолошком новоу. Свакако да су такве прилике довеле и до смањења броја живорођења односно утицале на одлуку о (не)рођању деце. Почетне године 21. века бележе нешто повећан број живорођења, у просеку нешто преко 16 хиљада (табела 1). Да ли се ради о рехабилитацији рађања показале наредне године.

Табела 1. Природно кретање становништва Београда, 1961-2006.

Година	Број живорођених	Број умрлих	Природни прираштај	Стопа наталитета	Стопа морталитета	Стопа пр.прир.
1961-1965	14468	6502	7966	14.1	6.3	7.7
1966-1970	16072	7724	8348	13.9	6.7	7.2
1971-1975	19143	8978	10165	15.1	7.1	8.0
1976-1980	21445	10106	11339	15.3	7.2	8.1
1981-1985	20805	11692	9113	13.7	7.7	6.0
1986-1990	17617	13034	4583	11.1	8.2	2.9
1991	16942	14824	2118	10.6	9.2	1.3
1992	16496	16589	-93	10.2	10.3	-0.1
1993	16685	17084	-399	10.3	10.6	-0.2
1994	16238	16901	-663	10.0	10.4	-0.4
1995	16590	17586	-996	10.2	10.8	-0.6
1996-2000	14965	18755	-3790	9.2	11.5	-2.3
2001-2005	16121	19768	-3647	9.8	12.0	-2.2
2006	15802	19703	-3901	9.8	12.2	-2.4

Извор: Статистички годишњак Београда од 1971. до 2006. године

Као и за многе градове, тако и за Београд у другој половини 20 века, карактеристичне су осцилације опште стопе наталитета. У периоду 1961-1965. општа стопа наталитета износила је у просеку 14,1 промил, да би у наредном петогодишћу она била нешто нижа и у просеку износила 13,9 промила. Током 1970-тих она поново расте и у том периоду Град Београд бележи и највишу вредност стопе наталитета од 15,7 промила у 1976. години. Како се током 1970-тих година прошлог века у Београд доселио велики број младог становништва, а самим тим и релативно повољне старосне структуре, до краја 1970-тих и почетком 1980-тих година општа стопа наталитета се одржава на приближно истом нивоу. У првој половини 1980-тих она најпре лагано, а затим интензивно опада, да би се у периоду 1996-2000. спустила на ниво испод 10 промила. Најнижу вредност имала је у 1999. години у којој је износила 8,7 промила. Подаци првих неколико година 21. века показују да се општа стопа наталитета Београда усталила на око 9,8 промила. Општа стопа наталитета је 2006. године у односу на вредности забележене почетком посматраног периода (14,7 промила у 1961) опала за готово пет промилних поена односно за 1/3 (табела 1).

Морталитет

Број умрлих и општа стопа смртности као синтетски показатељ, одражавају промене у висини смртности становништва Београда. Оба ова показатеља су упадљиво повећана у посматраном периоду (1961-2006) у односу на њихов тренд непосредно после Другог светског рата. Релативно низак морталитет у првим

деценијама после рата резултат је веће друштвене бриге и развијенијег здравља, али и младе старосне структуре становништва. Тако се, током 1950-тих стопа морталитета стабилизовала на 5-6 промила а број умрлих био је мањи од шест хиљада, да би од наредне деценије, пре свега под утицајем старосне структуре, отпочела са лаганим растом (и апсолутним и релативним) и почетком 1990-тих приближила нивоу од 10 промила. Од 1992. године стопа морталитета премашује 10 промила, а број умрлих већи је од 16 хиљада лица, са тенденцијом даљег повећања, односно раста. Просечан број умрлих лица у периоду 1996-2000. износио је 18755, а општа стопа морталитета 11,5 промила. Почетком 21. века негативне тенденције су настављене. У петогодишњем периоду 2001-2005. просечна годишња стопа достигла је ниво од 12,0 промила а просечан број умрлих лица износио је готово 20 хиљада. Према подацима за 2006. годину у Београду је умрло 19703 лица а општа стопа морталитета износи 12,2 промила (табела 1). Највећи број умрлих у Београду забележен је 2004. године (20155), а општа стопа морталитета те године била је двоструко већа (12,6 промила) у односу на 1961. годину (6,3 промила).

Графикон 1

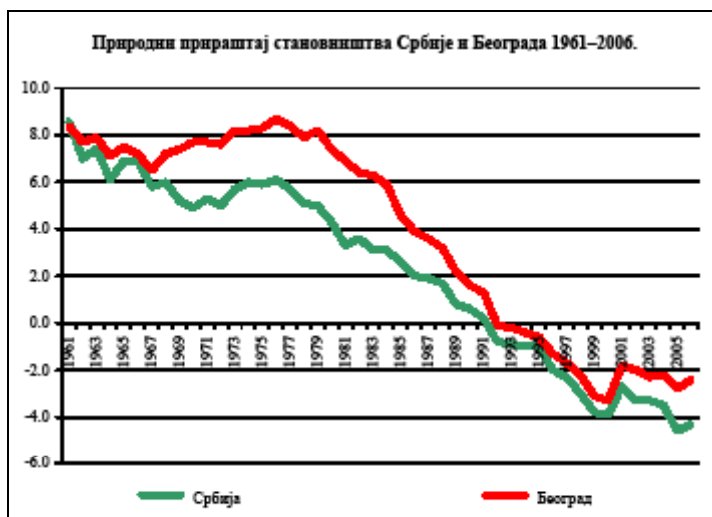
Природни прираштај

Природни прираштај сумира ефекте рађања и умирања на раст становништва. Вишак рођених у односу на број умрлих лица представља позитиван, а већи број умрлих у односу на број живорођених негативан природни прираштај. Позитиван природни прираштај делује у правцу повећања, а негативан у правцу смањења броја становника. Током 1960-тих година број становника у Београду се захваљујући природној компоненти повећавао просечно годишње за око осам

хиљада, а стопа варирала између 7,2 и 7,7 промила. У следећој декади природни прираштај се повећавао до просечне годишње вредности за петогодиште 1976-1980. од 11339 лица (у просеку стопа је износила 8,1 промил). У осамдесетим годинама природни прираштај почиње да се смањује и достиже просечно 9113 лица у петогодишту 1981-1985., односно 4853 лица у петогодишту 1986-1990. а стопа је опала са просечних 6,0 промила на свега 2,9 промила. У 1991. години природни прираштај износио је 2118 лица а стопа свега 1,3 промила.. Од 1992. године природни прираштај Београда је негативан. Број умрлих био је већи од броја живорођених за 93 лица. Разлика између броја умрлих лица и броја живорођене деце се увећавала из године у годину. Највећа разлика регистрована је у 2000. години када је број умрлих лица био већи за 5434 лица у односу на број живорођене деце, односно стопа природног прираштаја износила је -3,3 промила. Подаци за прву декаду 21. века указују на смањивање негативног природног прираштаја. У 2006. години негативан природни прираштај износи -3901, а стопа - 2,4 промила (табела 1).

На смањење стопе природног прираштаја више је утицала стопа наталитета чије су промене биле интензивније. Да су се и наталитет и морталитет смањивали истим темпом природни прираштај се заправо не би ни мењао. Услед опадања стопа наталитета, уз релативно стабилне стопе морталитета, средином 1960-тих долази до опадања стопе природног прираштаја, да би у првој половини 1970-тих, због повећаног наталитета (али и даље релативно стабилног морталитета), било забележено и благо повећање природног прираштаја. Од осамдесетих година убрзава се пад природног прираштаја, јер је стопа наталитета наставила да се смањује, док је стопа морталитета почела да расте до, већ поменуте критичне 1992. године, од када је природни прираштај становништва Београда негативан (графикон 1).

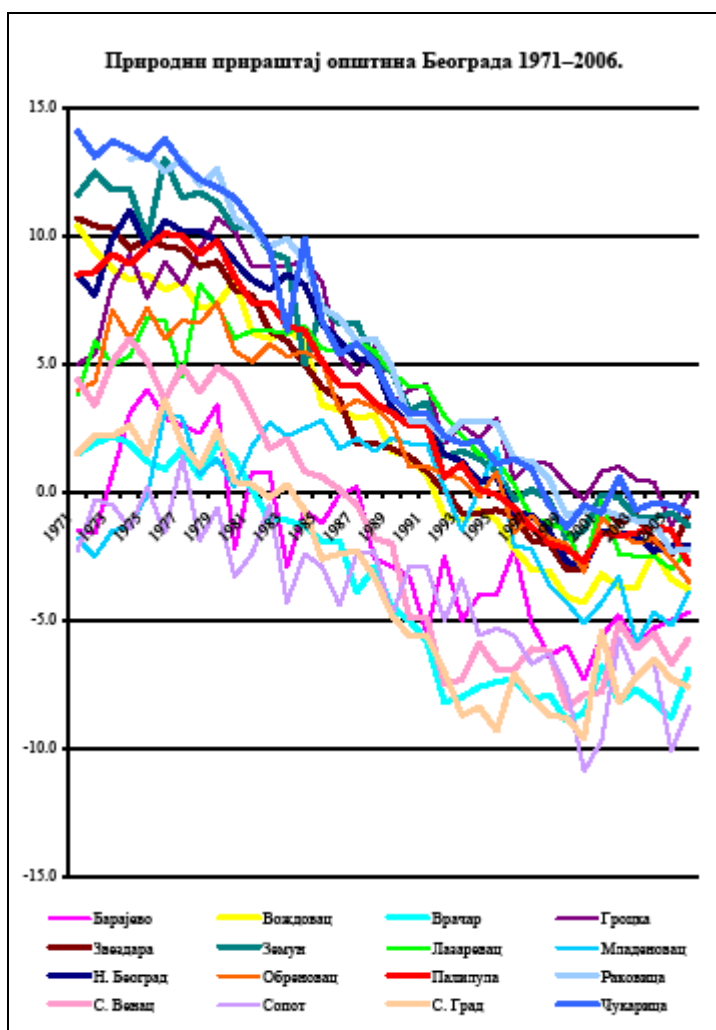
Стопа природног прираштаја у Београду, мада током читавог периода посматрања (1961-2006) виша у односу на Србију као целину, интензивније се смањивала. Разлог виших стопа природног прираштаја Београда је свакако повољнија старосна структура становништва, односно већа родност. Нарочито је то случај у годинама са краја шездесетих и током седамдесетих када је разлика у стопама и највећа (графикон 2). У Београд се, у том периоду, интензивно досељава, пре свега, млађе становништво, што свакако утиче на повећање рађања па је у том периоду, како је већ напред истакнуто, и највиша стопа наталитета, односно природног прираштаја. Током 1980-тих интензивира се пад природног прираштаја, при чему је на територији Београда знатно интензивнији, као последица, пре свега интензивирања процеса старења становништва, али и смањења рађања. Од 1992. природни прираштај је негативан, при чему су негативне стопе природног прираштаја Београда нешто ниже у односу на стопе забележене за Србију.

Графикон 2

Град Београд је у административно-територијалном погледу сложен систем састављен од већег броја нижих административно-територијалних целина-општина. Природни прираштај општина посматран је од 1971. године, односно од године од које су подаци упоредиви за читав временски и просторни ниво посматрања (анализе). Најнижи природни прираштај на београдском подручју 1971. године има становништво општина у којима преовлађују типично сеоска насеља (Барајево, Младеновац, Сопот, Лазаревац, Обреновац и Гроцка). Опадање наталитета уз пораст смртности условљено емиграцијом млађег становништва из сеоских насеља ових општина, као резултанту дају низак, чак негативан природни прираштај. Стопа природног прираштаја становништва Барајева износила је 1971. године -1,5 промила, Младеновца -1,8 промила, Сопота -2,3 промила, док је у осталим приградским општинама била позитивна и износила од 3,8 промила у Лазаревацу, 4,0 промила у Обреновацу до 5,0 промила у Гроцкој. Низак природни прираштај карактеристика је и централних градских општина Стари Град (1,5 промила), Врачар (1,5 промила) и Савски Венац (4,4 промила), које одликује нижи наталитет али и нижи морталитет од становништва општина са сеоским становништвом и отуда су стопе природног прираштаја позитивне, мада изразито ниске. Највиши природни прираштај на београдском подручју почетком и током седамдесетих година прошлог века има становништво општина у чијем су саставу новоурбанизована сеоска насеља и нови градски делови (Чукарица, Раковица, Земун, Звездара, Вождовац и Нови Београд). Услед повољније старосне структуре, настале интензивним досељавањем млађег становништва, становништво ових општина одликује највиши наталитет а најнижи морталитет, што резултира и највиши природни прираштај на територији Града Београда. Већ током 1980-тих услед опадања рађања и досељавања, односно интензивирања процеса старења, општине централне урбане агломерације (Стари Град, Савски Венац и Врачар)

бележе негативан природни прираштај, а њима ће се током 1990-тих услед даљег опадања рађања и повећане смртности, придружити и све остале општине са подручја Београда, осим општине Гроцка која негативне вредности природног прираштаја бележи од 2000. године (графикон 3).

Графикон 3

Дакле, можемо рећи да од 1999. односно 2000. године све општине са подручја Града Београда имају негативан природни прираштај. У 2006. години највиши

негативни ниво природног прираштаја бележе централне београдске општине Стари Град (-7,6 промила), Врачар (-6,9 промила) и Савски Венац (-5,7 промила), као и приградска општина Сопот (-8,4 промила). Природни прираштај осталих општина креће се у распону од - 0,1 промил у општини Гроцка до -4,7 промила у општини Барајево.

Уместо закључка

Имајући у виду да демографске процесе одликује спорост и да је потребно доста времена да се тенденције преусмере, може се закључити да су уочени проблеми у природном кретању становништва Београда тешко решиви. Да би се ублажили очекивани токови природног кретања и ублажила депопулација становништва (нереално би било очекивати значајан прилив становништва путем досељавања) дугорочна популациона политика мора имати за циљ подизање нивоа фертилитета. Значајније смањење броја становника и диспропорција у структури представљало би ограничење будућег развоја и опште виталности становништва Града Београда.

Литетатура:

Спасовски Милена (1977.): Природне компоненте развита становништва Београда, Посебна издања-књига 28, Београд: Географски институт “Јован Цвијић”, САНУ

Стевановић Радослав (2005.): “Демографска старост становништва Србије почетком 21. века“, Србија и савремени процеси у Европи и свету, Београд: Географски факултет Унуверзитета у Београду

Статистички годишњак Београда 1971, Београд: Завод за статистику скупштине града Београда, 1972.

Статистички годишњак Београда 2001. Година XLIII (2002), Београд: Завод за информатику и статистику Београда

Статистички годишњак Београда 2006. Година XLVIII, Београд: Завод за информатику и статистику Београда, (у штампи)

Витални догађаји у Републици Србији 2006. *Саопштење*. Број 214. Година LVII, (2007), Београд: Републички завод за статистику.

Olgica Tucovic, Radoslav Stevanovic

NATURAL MOVEMENT OF BELGRADE POPULATION IN THE SECOND HALF OF THE 20th CENTURY AND BEGINNING OF THE 21st CENTURY

Summary

This paper analyzes the process of natural growth movements of the City of Belgrade in the second half of the 20th and beginning of the 21st centuries. The time level of the analysis was determined by the available data on vital statistics (1961-2006), while the spatial level was determined by the administrative distribution of the City into districts during the 2002 census. It has been established that the natural growth rates for the City of Belgrade were stable until the beginning of the 1980s, though with small oscillations. Then a decrease began until 1992, when the number of deaths exceeded the number of births, with a tendency of negative growth. From then on, the population of Belgrade increased in the last decade of the 20th and beginning of the 21st centuries, only due to the migration component. Although the increase of Belgrade population has never mainly depended on natural growth, it was concluded in the paper that the effects of the ceased natural replacement would yet be shown.